

AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁNAK NÉMET SZÍNPADI JUBILEUMA.

ALIG HANGZOTTAK el «Az ember tragédiája»-nak gondolatoktól terhes drámai sorai a Kisfaludy Társaságban, Nagy Iván levélben sietett hírt vinni a költőnek e csodálatos munka diadalmas sikeréről. A lelkes barát imígyen írt: «Toldy is azt mondta, hogy műved német vagy egyéb nyelvre is lefordítva (mi okvetlen meg fog történni), biztosan világhírűvé váland és epochát fog csinálni a világirodalomban. Szóval pedig szerinte Vörösmarty az első, most Te vagy a magyar irodalom második fényes csillaga. — Gregusztól is hasonló magasztalásokat hallottam. Szerinte a Te műved kerekded egész és oly remekül kivive, hogy ebben Faustot meghaladta... S ő szinte világhírűségét jósolja.»

Azután évek multak el, a magányos költő megfáradt, szomorú szíve rég megszűnt dobogni, amikor Paulay Ede megkísérelte, hogy Thespis kordéján segítse közelebb a Hír és Siker távoli, szinte elérhetetlennek tűnő tartományai felé ezt a különös drámai látomást, ezt a komor, monumentális opust. A jövő esztendőben lesz ötven éve, hogy először színre került «Az ember tragédiája»... (Vajjon készül-e erre a jubileumra azzal az áhítattal, lelkesedéssel a magyar színházi kultúra, mint amilyen imponánsan ünnepelték a németek 1928-ban a «Faust» színpadi pályafutásának centenáriumát?...) Bizony, «Prokrustes ágy» volt a színpad ennek a titáni drámai költeménynek! A szöveg egyharmadát kihagyták, a gondolatokat megsabdalták, az egészet belekényszerítették a korabeli valóságutánczó színpad szűk és korlátolt lehetőségi körébe. Sok komoly, indokolt bírálat hangzott el az előadás ellen, de egy haszna mégis volt: meg volt törve a jég és a következő kísérlet Madách művének színpadi meghódítására már nem hazánkban, hanem kilenc év múlva — Németországban történt, mintha csak Toldy Ferenc vatesi lelkét akarta volna igazolni az idő...

Ebben az esztendőben mult negyven esztendeje, hogy «Az ember tragédiája»-nak súlyos mondatai először hangzottak el német nyelven, mégpedig Hamburgban. Talán nem lesz érdektelen ebből az alkalomból felújítani ennek a számunkra annyira jelentős előadásnak emlékét egy fontos szemtanu beszámolója nyomán, aki Madách halhatatlan művével kapcsolatban amúgyis beírta nevét a magyar színjátszás történetébe. A hamburgi Madách-előadás nézője, aki egyenesen erre a premíerre utazott ki: Eszterházy Miklós gróf — és aki feljegyezte s egy azóta megsárgult intervjú keretében az utókor számára e benyomásokat megőrizte. «Az ember tragédiája»-nak német fordítója: Dóczy Lajos volt.

A negyvenéves hamburgi előadás mély hatása Eszterházy gróf szerint kétségtelenül megállapítható volt és felülmulta a várakozásokat. «A próba után — szól az intervjú — a vérmesek is azt hitték, hogy a költemény szerves drámaiatlansága a legjobb esetben is — tán egy vagy két jelenet kivételével — komoly figyelmet s feszült, azaz kimerítő és fárasztó érdeklődést fog kelteni, de tapsra csak a fényes külsőségeknél fogva tarthat számot. Az eredmény más

volt. «Az ember tragédiája» mint ilyen hatott részleteiben és összefüggésében. A taps, éppen mint Budapesten, viharra csak a francia forradalom jelenetében tört ki, de buzgó és meleg volt a legtöbb kép végeztével. Leggyöngébb hatása volt a falanszterjelenetnek, annyira, hogy el is hagyták volna, ha nem rejténé magában két fontos képnek a magvát: a föld leendő kihülését itt említik először s a világűr jelenetének színpadi megvalósítása is szcenikai tekintetben a falanszterképből fejlődik. (Buchholtz rendező ezt a jelenetet a fordító kívánságára meghagyta.) — A költemény szcenirozása Buchholtz-nak egészen önálló munkája volt és sokban elütött a budapesti rendezőkönnyv alakjától, előnyére sok helyütt, bizonytalán néhol hátrányára is. Az első mennybeli jelenetnek pompája és nemes fénye megkapólag hatott; mély és drámai hatása volt az első emberpár kiüzetésének a paradicsomból, melynek nagy része a pesti színpadról elmaradt volt. A Tower-jelenetben a sírbaugrás fináléja, mely itthon a drabantszerűen fellépő lemurokkal kissé siralmas, Hamburgban sem tette meg a várt rémes hatást. Az egyes személyek sírbafordulása a kísérő rímpárokkal egyhangúvá lesz és csorbítja Éva apotheozisának hatását. Megrendítőnek találták a római képet, a keresztény éra feltűnését a lángoló kereszt alakjában. A Pharaó-kép megalkotásában a hamburgi rendező merészebb volt a pestinél, amennyiben Madách utasítását, hogy a Lucifer jósolta pusztulás láthatóvá lesz, híven követte. Tényleg, a hamburgi színpadon a piramisok omlanak, a szép vidék fakul, a virágzás helyébe a pusztaság lép és az a rémes mómia, mely Pharaó jövődő maradványait jelképezi, eléje gurul a rémült uralkodónak. Ezt az effektust a színpad hirtelen elsötétítésével érik el, melyet a villamos világítás mind tökéletesbített fogásai oly könnyűvé tettek.»

E részleteket feljegyezve, azt kérdezte Dóczy Lajos Eszterházy gróftól, hogy: ezek szerint lehetne némely alapja annak, amit egy-két hamburgi ujság a legnagyobb elismerés közepette is kiemelt, t. i. Az «ember tragédiájá»-nak fényes színpadi sikeréből aránytalanul nagy rész esik a kiállítás fényére. A gróf erre mosolyogva rázta fejét. «Köztünk maradt szó legyen, — mondta — az a hamburgi kiállítás lehet fényes Hamburg fogalmai szerint, de itt ugyancsak felsülneknél velem! Én szeretném, hogy ugyanezen berendezéssel, betanulással és főszereplőkkel adják a művet Bécsben, ahogy az első kísérlet oly győzelmesen sikerült. De a kiállítás dolgában, ha már előállunk vele Bécsben, akár a Práter kiállítási színházában, akár a wieden-i intézetben üssük fel sátrainkat — négyszer annyit kell költenünk s a legelső művészek erejét megfeszítenünk, hogy e világtragédia perspektívájának a külső háttér csak valamennyire megfeleljen. Mert ne higyjük, hogy oly könnyű külső pompával túltenni azon, amit Madách költészete, ha jól ihletett ajkról hallgatja az ember, a komolyan figyelő nézők előtt feltár. Nem volt az sem panorámai, sem tudományosan hideg ámulat, amit a hamburgi előadásban a mű keltett, hanem igazi részvét, izgalom, öröm, bánat és rémület, persevegyest némely lankadással, mert a mű hosszú, a tárgy szokatlan, a légtér idegen. Igen nagyban könnyítette a megértést az élelmes igazgatónak egy gyakorlati rendszabálya, melyet eddig csak koncertekből ismertem, ő t. i. programot nyomtatott, melyben mindenik képletnek külön címe és alatta a tartalom is röviden el volt mondva, sőt egy-egy verses idézettel illusztrálva. Ez a tájékoztató kivonat, mely mindössze három nyomtatott oldalra terjedt, igen könnyű és kényelmes Ariadne fonálul szolgált a közönségnek a labirinthikus munka kanyarodásain keresztül. A néző tudván, hogy körülbelül hová érkezik, nem fárad el olyan könnyen, mint mikor találomra látszatik a végtelennek neki menni.»

Dóczy Lajos ezután azzal az örvendetes híradással zárja tudósítását, hogy napról-napra nagyobb közönség nézi végig Hamburgban Madách remekét, tehát az erkölcsi sikert egyre fokozódó anyagi eredmény is támogatja . . . «Irodalmunknak ezen legmagasb rangú terméke Goethe honában is megállja a sarat és tiszteletet szerez Madách emlékének és a magyar kultúrának».

A 90-es évek lendülete a megvalósított bécsi Madách-előadások fényes sikere után megtorpant. A németek után a cseh nemzeti színház, a prágai Národní Divadlo iktatta műsorába e hatalmas drámai költeményt. A kellő kultúrpropaganda hiányának tudható be, hogy a negyvenévelőtti fényes hamburgi kezdeményezés nem hatott ki tovább más nemzetekre. A *Budapesti Hírlap* 1898 szeptember 29-i számában közölt hír szerint ugyan «Madách Imre remekműve nemsokára Franciaországban fog tiszteletet szerezni a magyar irodalomnak : A párisi *Porte St.-Martin* színház adja elő a művet s színrehozatalára megtette már az előkészületeket. A mű hű interpretációja mellett kiváló gondja van a *Porte St. Martin* színháznak, illetve művezetőségének a darab fényes kiállítására is . . .» — azonban e terv megvalósulásáról nem tudunk.

A nagy mű négy évtized előtti hamburgi sikere bátorította fel e sorok íróját, hogy egyéves külföldi tanulmányútja során mindenfelé propagandát fejtsen ki «Az ember tragédiája» színrehozatala érdekében. München, Berlin, Köln, Düsseldorf már komolyan érdeklődnek a tragédia iránt és elsősorban anyagi kérdéseken fordul majd meg előadatása. Talán nem érdektelen véletlen, hogy a Burgtheater új igazgatója, Röbbeling, aki szintén programjába vette Madách művének bemutatását, éppen Hamburgban volt igazgató, mielőtt az osztrák nemzeti színház élére került volna. Most készültek el új francia, angol és román fordításai is «Az ember tragédiájá»-nak. A londoni szemelvényes bemutató sikere is biztosan meghozza majd a nagy színpadi sikert. A bukaresti bemutatót januárra tervezik. Párisban kis társaság alakult, melynek célja Madách műve számára egy színpadot kivívni. Itália felé is megindult az akció és a *Scenario* című előkelő olasz színházművészeti folyóirat egyik legközelebbi száma már hozza is e sorok írójának könnyen megvalósítható, olcsó és újszerű szcenikai megoldásait egyrészt a közismert kulisszaszínpad, másrészt a veronai aréna híres szabadtéri előadásai számára.

Néha bizony úgy érzi az ember, hogy ólomlábon jár az Idő ! . . . A Madách-nak küldött jóslat íme, milyen nehezen, lassan kezd valóra válni. De jövőre, amikor a magyar színházi kultúra ünnepe majd félévszázados jubileumát a tragédia színpadi életének, talán nem marad visszhang nélkül e csonka ország ünnepe és áttörve földi világok korlátait, London, Páris, Berlin és Róma hódol majd meg egy magyar agy izzó kohójából kipattant halhatatlan Gondolatnak !

Németh Antal.

ISTEN FÉNYKÉPEZ.

*Ahogy most állsz, egy percig úgy maradj, Mint finomat, jót, drágát, illatot,
A muló nyár utolsó álma vagy. Isten fényképez albumába most.*

*Ha eltűnök a sirok éjjelén,
Ott fenn mindig fellapozhatlak én.*

Falu Tamás.